

УДК 379.85 (477.74)

Давиденко І.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний економічний університет

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМОК ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Давиденко І.В. Культурний туризм як сучасний напрямок використання та збереження історико-культурної спадщини Одеського регіону. В статті висвітлені питання значення культурного туризму для формування національної самосвідомості громадян. Охарактеризовано сучасний стан історико-культурних пам'яток України та Одеського регіону, проаналізовано рівень їх використання в туризмі. Розглянуто найвизначніші історико-культурні пам'ятки Одеського регіону. Визначені проблеми та перспективи використання історико-культурної спадщини Одеського регіону в туризмі.

Ключові слова: історико-культурна пам'ятка, культурний туризм, збереження історико-культурної спадщини, національне історико-культурне надбання.

Давыденко И.В. Культурный туризм как современное направление использования и сохранения историко-культурного наследия Одесского региона. В статье отражены вопросы значения культурного туризма для формирования национального самосознания граждан. Охарактеризовано современное состояние историко-культурных памятников Украины и Одесского региона, проанализирован уровень их использования в туризме. Рассмотрены выдающиеся историко-культурные памятники Одесского региона. Определены

проблеми и перспективы использования историко-культурного наследия Одесского региона в туризме.

Ключевые слова: историко-культурная памятка, культурный туризм, сохранение историко-культурного наследия, национальное историко-культурное наследие.

Davydenko I.V. Cultural tourism as a modern direction of using and protection the historical and cultural heritage of Odessa region. The importance of cultural tourism for the formation of national self-awareness is considered in the article. The current state of historical and cultural attractions of Ukraine and the Odessa region is characterized, the level of their use in tourism is analyzed. The most significant historical and cultural attractions of Odessa region are considered. The problems and prospects of using the historical and cultural heritage of the Odessa region in tourism are determined.

Keywords: historical and cultural attractions, cultural tourism, protection of historical and cultural heritage, national historical and cultural heritage.

Постановка проблеми. Туризм в Україні динамічно розвивається, щороку нарощуючи обсяги виробництва послуг, підвищуючи якість та культуру обслуговування. Сучасний туризм – це складний соціокультурний феномен, який виконує ряд важливих функцій, у тому числі соціального й гуманітарного характеру. У матеріалах міжнародної конференції «Туризм у ХХІ столітті», в міжнародних документах з розвитку туризму та подорожей підкреслюється світоглядне, пізнавальне, економічне, комунікативне значення туризму як особливого соціально-культурного інституту загальнолюдської культури. Відтак, набуває актуальності використання в туризмі історико-культурної спадщини кожної країни та регіону.

Одеський регіон входить до числа територій із найціннішою історико-культурною спадщиною. У Одеській області налічується близько 4300 об'єктів культурного надбання. У самому місті Одеса знаходяться 49 культурно-історичних пам'яток національного значення. Кожен об'єкт історико-

культурної спадщини є унікальним, має індивідуальні особливості, що формують його історико-культурний потенціал, який є складовою національного багатства країни, та може використовуватись для розвитку культурного туризму.

Актуальність даної теми є безперечною ще й тому, що актуалізація історико-культурної спадщини є важливим чинником не тільки для розвитку туризму, а також для історичного пізнання, формування національної свідомості та історичної пам'яті українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти розвитку туристичної діяльності активно досліджуються вітчизняними і закордонними вченими. Серед яких О.О. Бейдик, Л.Д. Божко, В.Г. Герасименко, В.Ф. Семенов, Д.М. Стеченко, В.К. Федорченко, Л.М. Черчик.

Останнім часом вітчизняні вчені приділяють багато уваги проблемі дослідження й збереження пам'яток історії та культури в Україні. Ці питання висвітлюються в наукових працях Гаврилюк С. П., Горбик В.О., Корнієнко В.В., Олійник О., Холодок В.Д. При цьому ще мало висвітленими залишаються питання наукового забезпечення діяльності у сфері збереження, використання та популяризації національного історико-культурного надбання.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є визначення значення культурного туризму для формування національної самосвідомості українського суспільства, дослідження сучасного стану історико-культурних пам'яток Одеського регіону та перспектив їх використання в туристичній діяльності.

Виклад основних результатів. Культурний туризм виступає одним із засобів формування особистості. Поняття «культурний туризм» уперше офіційно на міжнародному рівні застосовано в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.), де зазначається, що це відмінний від інших вид туризму, що враховує культури інших народів [1]. Сучасні політичні процеси, що відбуваються в Україні, призводять до підвищення національної свідомості громадян, формування патріотичних настроїв.

Соціологічні дослідження, що були проведені серед української молоді, наочно ілюструють, що найбажанішими та найдієвішими заходами з національно-патріотичного виховання для молоді є краєзнавчі та історичні проекти, що підтвердили 42,7% опитаних та національно-патріотичні екскурсії (26,3%). (рис. 1). Тому, якщо Україна прагне зберегти свою історико-культурну спадщину, національні традиції та зайняти належне місце в європейському культурному просторі, значення культурного туризму є вкрай важливим.

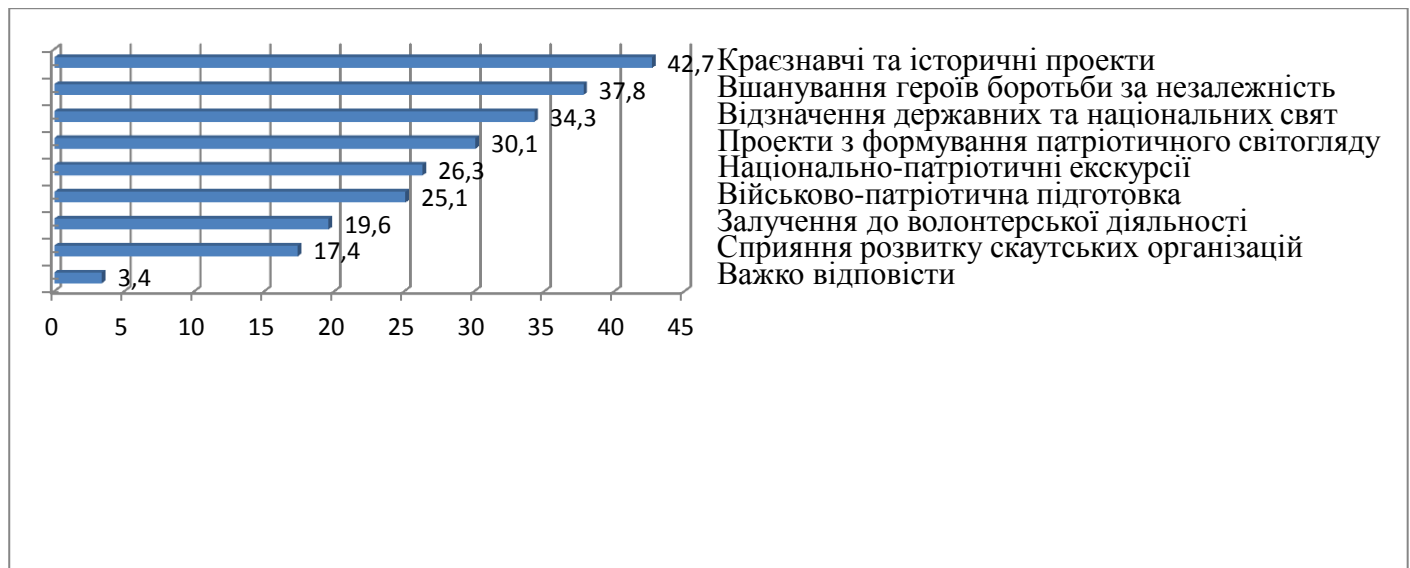

Рис. 1. Розподіл відповідей на питання «Що Ви очікуєте від заходів з національно-патріотичного виховання?» (N=1200), % [Складено за даними джерела 2]

За оцінками Всесвітньої туристичної організації частка культурного туризму до 2020 року складе 25% від загальних показників світового туризму [3]. В Україні існують всі передумови для розвитку цього виду туризму. За кількістю пам'яток, наявністю шедеврів Україну можна без перебільшення віднести до країн з багатою історико-культурною спадщиною. Так, в нашій країні на державному обліку знаходиться понад 147 тисяч пам'яток. Однак, не зважаючи на такі доволі вражаючі цифри, у туризмі задіяні набагато менше об'єктів. За оцінками фахівців, до 70% об'єктів культурної спадщини перебуває в незадовільному та навіть в аварійному стані та потребують негайного проведення робіт з реставрації. Значна частина об'єктів лише потенційно може

використовуватись як об'єкти показу з причини відсутності будь-якого облаштування для потреб туризму.

Одеський регіон також має значну кількість визначних історико-культурних пам'яток. Попри те що самому місту Одесі в історичному плані небагато років – понад 200, сам регіон має довгу історію. Ще за кілька століть до н. е. гавань, на яку виходить центральна частина міста, стародавні греки використовували як пристань. Пізніше з'явилося слов'янське поселення. Ця територія впродовж своєї історії часто переходила від однієї держави до іншої. Турецько-татарський воєначальник Бек-Хаджі спорудив на місці сучасної Одеси укріплення та назвав його Хаджибей. Саме укріплення, а також однойменне поселення проіснували тут до 1795 року. За Ясським мирним договором 1791 р. фортеця відійшла до Російської Імперії. З 1794 року біля фортеці під керівництвом О. Суворова й адмірала Й. Дерібаса розпочали будівництво міста та порту, яке в 1795 році дістало назву Одеса. Враховуючи цікаву та непросту історію становлення міста та регіону, стає зрозумілою наявність значної кількості історико-культурних пам'яток різних історичних періодів. У списках пам'яток архітектури та містобудування, розташованих тільки в історичному центрі міста Одеси, нараховується близько 1400 об'єктів. В цілому ж, в регіоні знаходиться 91 історико-культурна пам'ятка національного значення, які потенційно можуть використовуватися як об'єкти показу в культурному туризмі (табл. 1.).

Нерухомі пам'ятки історії та культури є важливою частиною наступності та спадковості в розвитку культури, значною мірою визначають духовний потенціал нації. Країни – світові лідери з прийому туристів значну частину прибутків отримують від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє велика кількість пам'яток, їхня висока художня цінність, добра збереженість, вміла організація туристичних послуг. Всесвітньо відомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижу приваблюють щороку сотні тисяч туристів.

Кількість історико-культурних пам'яток національного значення Одеського регіону в розрізі категорій та районів [Складено автором за даними джерела 4]

Місцезнаходження об'єкту	Кількість
<i>Пам'ятки містобудування і архітектури</i>	
м. Одеса	44
Білгород-Дністровський район	6
Біляївський район	2
Болградський район	3
Ізмаїльський район	9
Кілійський район	1
Комінтернівський район	4
Котовський район	2
<i>Всього за категорією</i>	<i>71</i>
<i>Пам'ятки історії</i>	
м. Одеса	2
<i>Всього за категорією</i>	<i>2</i>
<i>Пам'ятки монументального мистецтва</i>	
м. Одеса	3
Ізмаїльський район	1
<i>Всього за категорією</i>	<i>4</i>
<i>Пам'ятки археології</i>	
Білгород-Дністровський район	4
Біляївський район	1
Ізмаїльський район	1
Кілійський район	1
Комінтернівський район	2
Овідіопольський район	1
Ренійський район	4
<i>Всього за категорією</i>	<i>14</i>
УСЬОГО	91

Одеський регіон також може зайняти своє місце серед територій, що приймають велику кількість туристів завдяки своїй історико-культурній спадщині. На даний час до попереднього списку ЮНЕСКО увійшов історичний центр міста Одеса (33 сесія Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Севілья, Іспанія, червень 2009 року). Однак, для того, щоб історичний центр Одеси включили до списку всесвітньої спадщини місту необхідно виконати ряд процедур, передбачених нормами міжнародних регламентів і порядків. Найважливішою процедурою є підготовка повного та точного номінаційного досьє Одеси, де необхідно надати обґрунтування унікальності ансамблів

історичного центру міста та їх значення для світової культурної спадщини. Повний пакет необхідних документів планується подати на розгляд міжнародних експертів на початку 2018 року. Однак, слід зазначити, що експерти будуть враховувати не тільки історичну та культурну значущість об'єктів, а також сучасний стан і рівень збереженості заявлених пам'яток. За даними Одеської міської ради більш ніж 70% історико-культурних пам'яток Одеси – це житлові будинки, які є міською комунальною власністю. Біля 450 будівель-пам'яток знаходяться в незадовільному технічному (ветхому та аварійному) стані. Основними причинами руйнування забудови центральної частини міста є: підвищення рівня ґрунтових вод; просадка ґрунтів; недовговічність основного будівельного матеріалу – каменя-вапняку, в умовах постійного зволоження [5]. Тому, на наш погляд, питання про включення історичного центру Одеси до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО поки що залишається відкритим.

Значна кількість історико-культурних пам'яток України взагалі та Одеського регіону зокрема залишається не задіяною в туристичну діяльність. Основною причиною використання існуючого потенціалу не в повному обсязі є незадовільний стан історичних споруд. Український вчений Корнієнко В.В. проаналізував сучасний рівень залучення національного історико-культурного надбання в туристичну діяльність. Так, із 4151 об'єкта історико-культурної спадщини національного значення було виділено лише 2446 туристичних об'єктів [6, с. 11]. Це означає, що тільки про половину об'єктів наводиться доступна достовірна інформація про розташування, їх опис, огляд історії створення, і тільки половина об'єктів із загальної кількості мають елементи пристосування для відвідання туристами.

Розглянемо більш детально об'єкти національної історико-культурної спадщини за категоріями. Так, із 418 пам'яток археології національного значення нараховується лише 54 туристичні об'єкти, причому переважно комплексних, представлених в першу чергу залишками античних міст-держав Північного Причорномор'я та «печерними» містами Криму. З 147 пам'яток

історії національного значення туристичними об'єктами є 98, на основі яких сформовано історико-меморіальні музеї та комплекси. Було встановлено, що з 3373 пам'яток архітектури та містобудування туристичними об'єктами є 2266 одиниць, з них екскурсійних нараховується 1081, причому основна увага зосереджується на найбільш атрактивних з точки зору туристів пам'ятках фортифікаційної та культової архітектури середньовіччя, а також палацово-паркових ансамблях XVIII – XIX ст. Із 45 пам'яток монументального мистецтва національного значення в туристичній інфраструктурі представлено 28 [6, с. 12-13].

Однією з найбільш визначних і відомих пам'яток давнини Одеського регіону є Аккерманська фортеця в Білгород-Дністровському, побудована у 15 столітті. Ця середньовічна фортеця – одна з самих крупних в Україні. І хоча деякі роботи з відновлення й реставрації пам'ятки вже здійснюються, туристи знають і відвідують це місце, не можна говорити про те, що потенціал даної споруди використовується в повному обсязі. На даний час схил під фортецею перебуває в аварійному стані, ґрунт під фундаментом опорної стіни між Головними воротами і вежею активно просідає. Навіть влада Туреччини звернула увагу на незадовільний стан Аккерманської фортеці та виразила намір сприяти в фінансуванні реконструкції пам'ятки.

Незважаючи на сучасний стан Аккерманської фортеці туристів приваблює це місце. За даними авторитетного туристичного ресурсу TripAdvisor приблизно 70% відгуків туристів, що відвідали фортецю, є дуже позитивними. В той же час туристи зазначають, що дуже красива фортеця зовні, однак у повному занедбанні у внутрішній частині. Відсутні елементи туристичного облаштування, огороження, перила на сходах, тощо [7]. Влада міста Білгород-Дністровський ще в 2016 році підписала меморандум з трьома містами-фортецями – Камянець-Подільський, Хотин і Сороки (Молдова) з метою співпраці в напрямі внесення Аккерманської фортеці в список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Аккерманська фортеця є дійсно місцем з

потужним потенціалом, яке може стати всесвітньо відомим туристичним центром.

Ще однією визначною пам'яткою національної історико-культурної спадщини Одеського регіону, яка має значний потенціал для розвитку культурного туризму, однак поки що не використовується як об'єкт показу, є замок Курисів у с. Петрівка Комінтернівського району Одеської області. Вже більше п'ятдесяти років цей замок знаходиться в повному запустінні. Навіть не дивлячись на те, що від колись найкрасивішої будови залишився тільки "скелет" - все, що вціліло після варварських пограбувань і пожежі, це місце привертає увагу. За свідченнями вчених будівництво замку відбувалось в 1820-1892 роках. Палац побудований в мавританському стилі, що є не характерним для даного регіону. Ще в 90-ті роки ХХ століття були спроби почати реставрацію даної пам'ятки, які, нажаль, не були реалізовані. Зараз проводяться незначні реставраційні роботи, однак поки що стан замку залишається аварійним. Яка подальша доля очікує маєток Курисів поки що стверджувати зарано. Однак, майбутнє у такої унікальної пам'ятки національного надбання повинно бути.

В історії є багато прикладів, коли із руїн відтворювали палацово-паркові комплекси. Наочним прикладом може слугувати садиба Царицино в Росії, де було відновлено біля десяти палаців, павільйонів і мостів у парку. Дерев'яний палац Олексія Михайловича в садибі Коломенське в Росії був побудований практично заново і тепер приймає туристів зі всього світу. В Одесі також є успішний приклад відновлення історичної пам'ятки. Прикладом відродження з руїн є Кірха.

Результати дослідження наочно ілюструють, що існуючий потенціал культурного туризму використовується недостатньо ефективно. В цьому контексті слід зазначити, далеко не всі об'єкти забезпечені необхідною документацією, а саме: охоронним договором, паспортом об'єкту. Не захищені документацією пам'ятки іноді, нажаль, навіть знищуються. Існують дані, що щороку Україна втрачає більше 100 об'єктів культурної спадщини [8]. Держава

не надає інвесторам дієвих стимулів для збереження пам'яток. В більшості випадків побудувати новий об'єкт значно дешевше та швидше, ніж реставрувати існуючий. Будь-які втрати культурної спадщини неминуче відображаються на нинішньому та майбутніх поколіннях, призводячи до втрат історичної пам'яті, знищення інтелектуального та творчого потенціалу суспільства в цілому. Вони не можуть бути компенсовані ні створенням нових визначних творів, ні розвитком культури в цілому.

Висновки. У європейських країнах депресивні регіони розглядають культурну спадщину і культурний туризм як джерело розвитку. Інтеграція окремих пам'яток історико-культурної спадщини в туристичну сітку стимулює затвердження окремих програм реставрації або створення нових культурних об'єктів. Для розвитку культурного туризму в Україні необхідною є розробка та реалізація соціальних програм, направлених на оновлення, реставрацію, й навіть на адаптацію історико-культурних пам'яток до сучасних реалій із залученням представників органів влади, спеціалістів із туризму й громадськості.

Необхідно розвивати міжнародне співробітництво у сфері збереження та відновлення історико-культурної спадщини як на державному, так і на громадському рівнях. На наш погляд, значні перспективи може мати співпраця з такими міжнародними організаціями, як Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Всеєвропейська федерація зі збереження культурної спадщини Europa Nostra та іншими. Необхідно приділяти достатньо уваги розвитку міжнародної співпраці в туристичній сфері. Повна, актуальна, сучасна інформація про українські пам'ятки, визначні місця має розповсюджуватись у європейському інформаційному просторі.

Кожна територія України є потенційно привабливою та цікавою для розвитку культурного туризму. Збереження історико-культурної спадщини українського народу є невід'ємною частиною й важливим явищем вітчизняної історії. Подальшого наукового дослідження потребує державна правова база

щодо використання, охорони та збереження історико-культурних об'єктів враховуючи виклики сучасності.

Список літератури:

1. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. – Культура України. – 2011. – Випуск 32 [Електронний ресурс] / Л. Д. Божко. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bozhko.htm

2. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. – К.: ПП «СКД», 2016. – 89 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf

3. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності [Електронний ресурс] / О. Кузьмук. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/desember08/23.htm>

4. Постанова Кабінету Міністрів України №928 від 03.09.2009 «Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1761-2001-п>

5. Управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини Одеської міської ради. Офіційний сайт Одеської міської ради [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/departments/45752>

6. Корнієнко В.В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України: Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01, – Київ, 2008. – 19 с.

7. Аккерманская крепость. Отзывы туристов [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g1816345-d3929058-Reviews-Akkerman_Fortress-Bilhorod_Dnistrovskiy_Odessa_Oblast.html

8. Олійник О. Соціальна програма збереження культурної спадщини України [Електронний ресурс] / О. Олійник. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/ooliynyk/article/15000.aspx>